

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA ŠPILJE ŽIDOVSKÉ KUĆE KOD CEROVICE U ŽUMBERKU

PIŠE: Morena Želle, dipl.arheol. i pov.umj., JU „Park prirode Žumberak- Samoborsko gorje”,
Speleološki klub „Samobor” - Samobor

Slika 2. Ulaz u špilju Židovske kuće kod Cerovice Foto: Stašo Forenbaher

Ključne riječi: spilje, Žumberak, arheologija, kasno brončano doba, starije željezno doba, kasni srednji vijek, novi vijek

Key words: caves, Žumberak Mt., archeology, Late Bronze Age, Late Iron Age, Late Middle Age, New Age

Povijest arheoloških terenskih pregleda

Prema podacima katastra, što ga je tijekom sustavnoga speleološkog istraživanja na području Parka prirode „Žumberak – Samoborsko gorje” izradio Speleološki klub „Samobor”, speleološka pojava smještena podno sela Cerovice u središnjem dijelu Žumberka špilja je jednostavnoga morfološkog tipa, duljine 46 metara i dubine 4 metra, formirana u vapnencima gornjokredne starosti (Buzjak 2001) (Sl.1 i 2). Ostatke materijalne kulture prošlosti arheolozi su u njoj prvi put evidentirali potkraj osamdesetih godina 20. stoljeća – otkriće ulomaka keramike iz starijega željeznog doba u zadnjoj dvorani špilje bilo je rezultat terenskog pregleda Žumberka, osobito uže okolice nedalekoga stariježeljeznodobnog lokaliteta Budinjak čije je istraživanje započelo nedugo prije toga (Škoberne 2002). Špilju Židovske kuće istih je godina arheološki pregledala još jedna ekipa – pod vodstvom Staše Forenbahera izvršen je terenski obilazak nekoliko speleoloških pojava na području Žumberka, a pri pregledu špilje kod Cerovice uočene su iste karakteristike arheoloških nalaza (Sl.

3). Spomenutim istraživanjima prikupljeni su osnovni podatci o kulturnom sadržaju Židovskih kuća koji su omogućili zaključke da su u špilji ljudi boravili tijekom prošlosti te da taj boravak valja datirati u vrijeme starijega željeznog doba. Nastavak arheološkog istraživanja Židovskih kuća realiziran je tek nakon dvadesetak godina, a na poticaju valja zahvaliti Speleološkom klubu „Samobor” koji je u međuvremenu proveo sustavna speleološka istraživanja područja. Na arheološke nalaze koje su zatekli u ponekoj od istraživanih špilja članovi kluba upozorili su autoricu članka i potakli, sad se bez sumnje može ustvrditi, trajniji interes za speleoarheološka nalazišta Žumberka. U travnju 2005. godine zaposlenice JU „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje” (Biljana Janev-Hutinac, Tatjana Vujnović, Zrinka Mesić i Morena Želle) pridružile su se ekipi speleologa (dr. sc. Nenadu Buzjaku iz SK „Samobor”, Hrvoju Malinaru iz SOV-a i Vladi Božiću iz SO „Željezničar”) u obilasku Židovskih kuća; autorica članka špilju je tada prvi put obišla s namjerom prikupljanja arheoloških podataka. Uz malobrojne pronađene površinske nalaze tom je prilikom

uočen i slabo vidljiv dio kamenog zida s unutrašnje strane špiljskog ulaza – dokaz da je špilja u prošlosti bila zazidana (Božić 2009).

Potkraj 2005. godine u Bregani je, u organizaciji Speleološkoga kluba „Samobor” i Javne ustanove „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje”, održan Znanstvenostručni skup istraživača krša Žumberačke gore. U predavanju pod nazivom „Iz prošlosti žumberačkih špilja” izneseni su i podatci o površinskim nalazima i ostacima kamenog zida u špilji Židovske kuće kod Cerovice (Forenbaher & Želle 2005). Predavanju je prethodilo novo arheološko rekognosciranje čiji je cilj bila procjena funkcionalnosti i „privlačnosti” speleoloških pojava na području Parka prirode kao obitavališnih prostora. Priprema za rekognosciranje ovaj je put načinjena na temelju pregleda podataka iz elaborata speleoloških istraživanja (Buzjak 2001, Buzjak 2002, Buzjak & Rašić 2003, Buzjak & Rašić 2005). Tijekom terenskog pregleda u devet od deset odabranih speleoloških pojava evidentirani su arheološki nalazi, a utvrđeni arheološki potencijal žumberačkih špilja potaknuo je razvoj programa sustavnoga speleoarheološkog istraživanja na području Žumberka. U tom je istraživanju, zahvaljujući dotadašnjim rezultatima, svoje mjesto pronašla i špilja Židovske kuće kod Cerovice.

Tijek dosadašnjih arheoloških iskopavanja

Nakon višekratnih površinskih pregleda, koji su s različitim ciljevima sukcesivno obavljani tijekom razdoblja dugoga gotovo dvadeset godina, prvo arheološko iskopavanje špilje Židovske kuće kod Cerovice uz financijsku potporu Zagrebačke županije

Slika 3. Ulomci pretpovijesne keramike iz zadnje dvorane
Foto: Stašo Forenbaher

Slika 4. Čišćenje ulaza u špilju Židovske kuće
Foto: Morena Želle

Slika 5. Kasnosrednjovjekovni/novovjekovni zid na ulazu u špilju Foto: Morena Želle

Slika 6. Iskopavanje u špiljskom kanalu Foto: Morena Želle

Slika 7. Ulomak pretpovijesne zdjele u sondi u špiljskom kanalu Foto: Morena Želle

Javna ustanova „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje“ započela je 2006. godine (Želle 2007). Voditeljica istraživanja bila je Morena Želle, a članovi ekipe dr. sc. Stašo Forenbaher, Lena Puhar, Katarina Šukelj, Marijan Sutlović i Lara Černicki. Primijenjen je oblik probnog iskopavanja, kojim se uz iskop manje površine nastoji osigurati uvid u stratigrafsku situaciju lokaliteta te prikupiti podatke korisne za oblikovanje strategije daljeg istraživanja. Istražene su dvije probne sonde, veličine po 2 m², jedna smještena u blizini ulaza u špilju, a druga u središnjem dijelu ulaznog prostora. U donjem dijelu obiju sondi, iskopanih do matičnih stijena na dubini od otprilike 1 metar, determiniran je tanak prapovijesni sloj u kojem su pronađeni vrlo fragmentirani ostatci keramičkih posuda čije stilske i tehnološke značajke upućuju na njihov nastanak u vrijeme kasnoga brončanog doba ili starijega željeznog doba. U sondi u blizini ulaza iznad prapovijesnog sloja evidentiran je mlađi sediment s fragmentima kasnosrednjovjekovnih ili novovjekovnih keramičkih posuda (15. – 17. st.), a nad njim znatna količina grubo obrađena kamena – ruševina zida kojim je bio zatvoren ulazni prostor špilje. Sa špiljskog je ulaza uklonjena veća količina akumuliranog humusa pod kojom su otkriveni dotad nevidljivi, *in situ* očuvani donji dijelovi zida, građenog od grubo lomljenoga kamena povezanog žbukom, širine 80 centimetara (Sl.4 i 5).

Nedostatak financijskih sredstava i procijenjeni prioriteti programa sustavnog arheološkog istraživanja speleoloških pojava na području Parka prirode „Žumberak – Samoborsko gorje“ odgodili su nastavak iskopavanja na nekoliko godina. Pošteno je, međutim, priznati da je na odluku o ne tako brzom povratku u Židovske kuće utjecala i iznimna organizacijska i tehnička zahtjevnost iskopavanja ove špilje. Strma padina kanjona rječice Sušice, na kojoj je samo stotinjak metara iznad vodenog toka smještena špilja najkraći je, no vrlo naporan i nesiguran put za transport

arheološke opreme¹, koja uz ostalo uključuje i generator².

Nakon što su osigurana potrebna sredstva, nastavak iskopavanja proveden je u listopadu 2011. godine; uz stručnu voditeljicu članovi ekipe bili su dr. sc. Tatjana Vujnović, Ivana Ilijaš, Nikolina Vuglešić, Boris Bošković i Domagoj Pleše (Želle 2012). Prije početka istraživanja posebno je pregledana zadnja dvorana – onaj dio špiljskog prostora iz kojeg su tijekom ranijih rekognosciranja prikupljeni ulomci prapovijesnoga keramičkog posuda. Površina zadnje dvorane iznosi otprilike 15 m², a sediment u njoj na najvećem dijelu površine čini sigovina formirana u kaskade. Dobru vidljivost sedimenta, koja u ovom dijelu špilje najčešće izostaje zbog procjeđivanja vode sa stropa i formiranja jezera, osigurala je iznimno sušna godina, no napredovanje istraživanja onemogućila je mjernim instrumentima, nažalost, potvrđena sumnja na povećanu koncentraciju ugljikova dioksida. Tijekom kraćeg razdoblja provedenog u zadnjoj dvorani uočeno je da ulomci keramike, čija se koncentracija čini to većom što je položaj bliži stalagnatu koji dominira prostorom, uglavnom leže na sigovini, a samo su djelomično prekriveni tankim slojem gline koju povremeno nanosi i ispire voda.

U nastavku istraživanja 2011. godine iskopana su 4 m² u koljenastom dijelu kanala iza ulazne dvorane (Sl.6) na čijoj je površini tijekom pripremnih radova prikupljena prapovijesna keramika. U iskopu su pronađene životinjske kosti i relativno malobrojni ulomci prapovijesnih keramičkih posuda, no jedan od ulomaka odlikuje se većim dimenzijama te je na temelju gotovo potpuno očuvanog profila moguća determinacija tipa – duboke zdjele koja pripada razdoblju kasnoga brončanog doba ili starijega željeznog doba (sl.7). Unatoč prikupljenim keramičkim nalazima, čini se da nastanak pri iskopavanju uočenih slojeva u ovom dijelu špiljskog prostora ne treba povezivati s ljudskom djelatnošću,

već ponajviše s prirodnim procesima (talženjem sedimenta) ili s aktivnošću životinja.

Najvažniji dio priprema za nastavak istraživanja u 2012. godini (Želle 2013) odnosio se na osmišljavanje tehničkog rješenja za provjetravanje zadnje dvorane Židovskih kuća, za čiju je realizaciju zaslužna dr. sc. Tatjana Vujnović, tada stručna savjetnica – geologinja u Javnoj ustanovi „Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje“. Uz pomoć plastične cijevi dužine 50 metara i ventilatora izrađen je sustav koji je upuhivao vanjski zrak u zadnju dvoranu i tako potaknuo cirkulaciju zraka (Sl.8 i 9). Udio CO₂ i CO u zadnjoj dvorani praćen je instrumentima za mjerenje koncentracije opasnih plinova, a zahvaljujući angažmanu dr. sc. Vujnović ostvarena je i suradnja s prof. dr. sc. Darkom Vrkljanom i dipl. ing. Marijem Klamfarom s Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta koji su omogućili početna mjerenja kvalitete zraka u špilji.

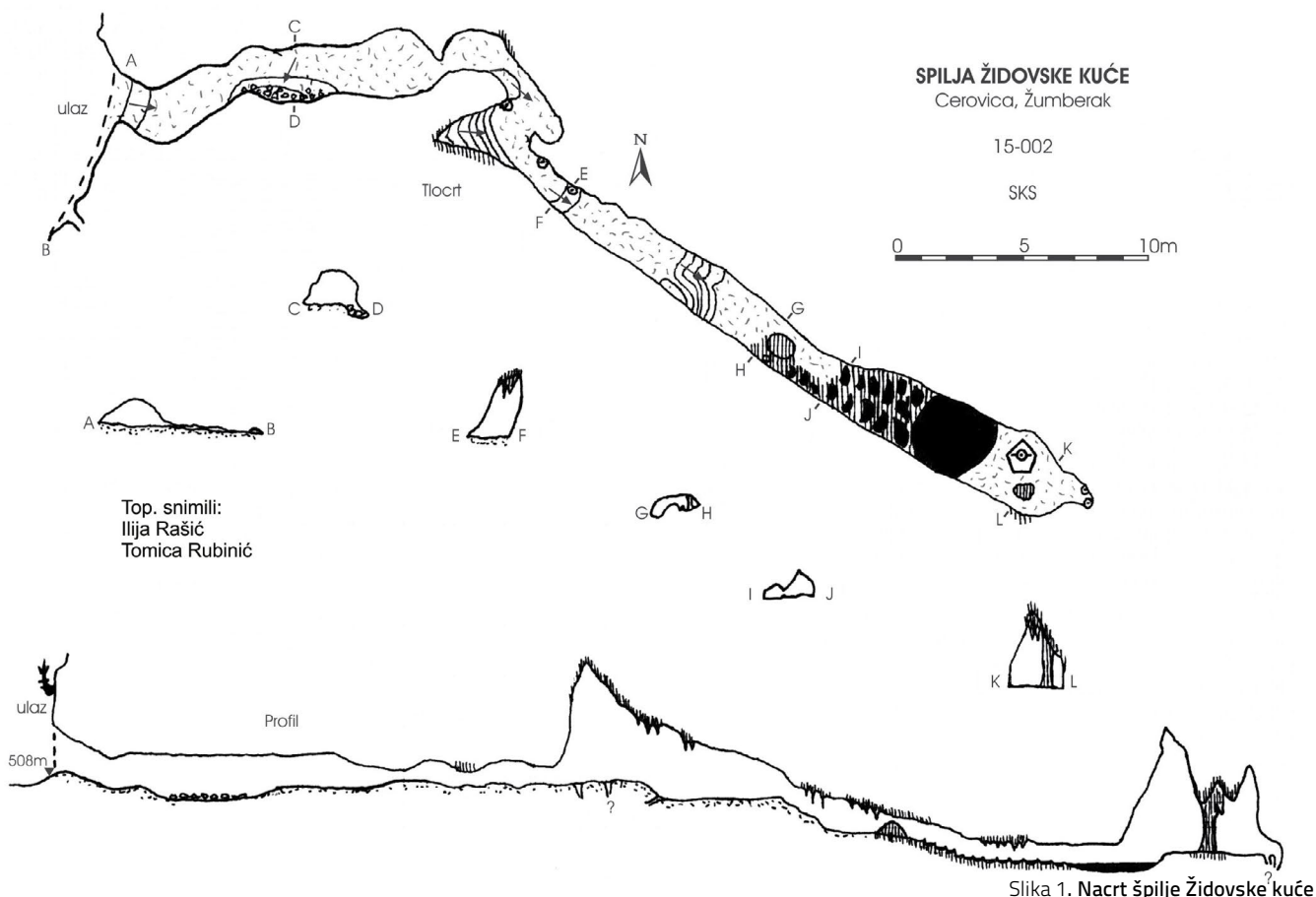
Slika 8. Pripreme za transport opreme - Branko Martić i arheološka ekipa 2012. godine Foto: Morena Želle

Slika 9. Provlačenje cijevi za ventilaciju zadnje dvorane Foto: Morena Želle

¹ Osobitu zahvalnost za nesebičnu pomoć sudionici istraživanja na čelu s voditeljicom duguju Branku Martiću, stanovniku sela Cerovica. Njegov trud, koji je 2006. kao i sljedećih godina uključio prijevoz opreme traktorom i rješavanje mnogih nepredviđenih tehničkih problema, te iskren interes za prirodne i kulturne vrijednosti zavičaja, umnogome su utjecali na ustrajanje u nastavku istraživanja.

² Osim što je težak, generator je i čudljiv – povremeno ga iz neshvatljivih razloga nije moguće upaliti, pa je tako u nekoliko navrata prenošen uzbrdo do mehaničara i potom nazad nizbrdo do lokaliteta. Činjenicom da je generator kod mehaničara radio bez smetnji pa se popravak pokazao nepotrebnim, arheološka ekipa nije bila naročito zadovoljna.

Slika 1. Nacrt špilje Židovske kuće

Unatoč uspješno riješenom problemu s opasnim plinovima, izradu dokumentacije postojećeg stanja u zadnjoj dvorani (Sl.10), što je bio glavni cilj istraživanja u 2012. godini, otežala je iznimno velika količina padalina (snijeg i obilna kiša), čije je procjeđivanje stvorilo jezero površine otprilike 6 m². Neugodna aktivnost njegova isušivanja uz pomoć plastičnog crijeva, na veliku žalost svih, a osobito jednog člana ekipe, morala je biti obavljena u dva navrata (uz stručnu voditeljicu i dr. sc. Tatjanu Vujnović, članovi ekipe bili su Ivana Ilijaš, Nikolina Vuglešić, Darko Henc, Petra Žeželj, Boris Bošković, Milan Severović i Zrinka Mesić) (Sl.11). Prije izradbe nacрта, s djelomično vidljivih nalaza uklonjena je manja količina nataložene gline (Sl.12), a potom je dokumentiran točan položaj svih nalaza na površini od 9 m². Nakon čišćenja ustanovljeno je da se najveći broj ulomaka keramičkih posuda nalazi u udubljenjima kaskada uz manji

stalagmit, smješten blizu sjeverne stijene (Sl.13). Na temelju njihova položaja i tehnoloških karakteristika moguće je pretpostaviti da su ulomci pripadali manjem broju keramičkih posuda te da su kaskade najvjerojatnije mjesta primarne depozicije ovih predmeta. Stanje i uvjeti u kojem su ulomci pronađeni, pod čim se osobito misli na visok stupanj razlomljenosti keramike i pretpostavljeno često natapanje vodom, upućuju na malu vjerojatnost tipološke identifikacije i rekonstrukcije keramičkih oblika, no ove će procjene biti sigurnije nakon stručne obradbe koja tek treba uslijediti. Na istraživanoj površini, osim ulomaka keramičkih predmeta pronađeni su i ostatci životinjskih kostiju, te manji ulomak brončane igle bez stilskih karakteristika.

Uz opisane radove, tijekom istraživanja 2012. godine iskopana je i površina ukupne veličine 4 m² u ulaznom prostoru

špilje, od čega su dva kvadrata bila smještena uz zid na ulazu u špilju (Sl.14), a preostala dva uz sjevernu špiljsku stijenu u unutrašnjosti ulazne dvorane. U kvadratima smještenim na ulazu osim urušenja zida gotovo da i nije bilo drugih pokretnih nalaza, dok su u unutrašnjosti ulazne dvorane pronađeni malobrojni ulomci prapovijesne keramike, čiju su depoziciju uzrokovali prirodni procesi ili aktivnosti životinja.

Zaključak

Tijekom dosadašnjeg arheološkog istraživanja utvrđeno je da su u špilji Židovske kuće kod Cerovice boravile ljudske zajednice koje su područje središnjeg Žumberka nastanjivale u prvoj polovici 1. tisućljeća prije Krista (kasno brončano doba / starije željezno doba) te u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka / ranoga novog vijeka, između 15. i 17. stoljeća. Uzme li se u obzir

Slika 10. Postavljanje mreže za izradu nacrtne dokumentacije u zadnjoj dvorani Foto: Morena Želle

Slika 12. Čišćenje arheoloških nalaza u zadnjoj dvorani Foto: Morena Želle

Slika 13. Ulomci pretpovijesne keramike uz stalagmit u zadnjoj dvorani Foto: Morena Želle

Slika 11. Arheološka ekipa i gosti 2012. godine Foto: Morena Želle

zazidavanje špiljskog ulaza koje datira iz kasnoga srednjeg vijeka / ranoga novoga vijeka, prilično je jednostavno protumačiti funkciju koju su stanovnici Žumberka špilji dodijelili u to doba – potrebu za utvrđenim prirodnim skloništima potvrđuju povijesni podatci o osvajačkim pohodima turske vojske, najvećeg intenziteta i učestalosti tijekom 15. stoljeća, koji su praćeni pljačkom i pustošenjem te zarobljavanjem stanovništva koje je potom odvođeno u ropstvo (Lopašić 1881, Klemenčić 1989).

No razloge zbog kojih je u špilji boravila prapovijesna populacija teže je dokučiti; u nedostatku pisanih dokumenata, podatke za rekonstrukciju događaja i uvjeta u kojima su se odvijali pružaju samo arheološki izvori. Prapovijesni nalazi u Židovskim kućama zasad upućuju na intenzivnije korištenje zadnje dvorane u kojoj je pronađena uvjerljivo veća količina ulomaka keramičkih posuda od količine zatečene u sondama iskopanim u drugim dijelovima špilje. Prema obilježjima sedimenata moguće je zaključiti da je ulazni dio špilje

vjerojatno korišten kao boravište, dok nalazi u špiljskom kanalu evidentiraju prolazak ljudi prema zadnjoj dvorani ili poziciju arheološkog materijala uslijed procesa koji nemaju veze s ljudskim aktivnostima. U razmišljanju o funkciji koju je prije otprilike 3000 godina imala zadnja dvorana važnom se zasad čini morfologija špilje koja zbog nagiba kanala sugerira mističan doživljaj silaska u podzemlje i mikroklimatski uvjeti koji ne dopuštaju pretjerano dug boravak u dijelu špilje najudaljenijem od ulaza. Koliko se god činila mogućom, ritualna funkcija Židovskih kuća u prapovijesnom razdoblju zasad ostaje samo pretpostavka koju treba potvrditi uvjerljivim argumentima. Interpretaciju dosadašnjih rezultata dopuniti će, a moguće i izmijeniti, podrobna stručna obrada nalaza, ali i očekivani nastavak iskopavanja. Do tada svakako valja istaknuti prostornu i kronološku bliskost prapovijesnih nalaza iz Židovskih kuća s onima iz nedalekoga stariježeljeznodobnog Budinjaka te njihovu vjerojatnu pripadnost istoj kulturnoj grupi – grupi Budinjak (Škoberne 2004).

ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF THE CAVE ŽIDOVSKA KUĆE NEAR CEROVICA ON ŽUMBERAK MT.

Židovske Kuće Cave is situated near Cerovica village in the middle part of Žumberak hill. It was explored by the Samobor Caving Club, and it is a morphologically simple cave, 46 meters in length and 4 meters in depth. Since the '80s it has been archeologically explored on several occasions; in the last chamber finds of Early Iron Age pottery were found as well as the remains of a stone wall at the entrance of the cave. In 2006 the public institution Žumberak - Samoborsko Gorje Nature Park began archeological exploration as a part of a program of systematic archeological research of caves in this protected area. Layers of Late Bronze Age/Late Iron Age (1st half of the first millennium BC) and Late Middle Age/Early New Age (15th - 17th century) were detected in the entrance part of the cave. Fragments of Late Bronze Age/Late Iron Age vessels, probably belonging to Budinjak culture group, were also found behind the entrance area and most of the finds were found on the flowstone surface of the last chamber, which implies the intensive use of this part of the cave during the aforementioned ages. Due to frequent entries of researchers and drenching in percolated water, the condition of ceramic fragments in the last chamber is poor and diminishes the probability of typological identification and reconstruction. Dating of the wall at the entrance confirmed the Late Middle Age/Early New Age use of the cave as a fortified hideout during Turkish breaches in the Žumberak Mt. area. For the determination of its prehistoric function a detailed scientific analysis and further excavations are required.

Slika 14. Iskopavanje u ulaznom prostoru špilje – sonda s urušenjem zida Foto: Morena Želle

Literatura:

Božić, V. (2009): Žumberačke špilje s obrambenim zidovima, *Speleolog* 57, Zagreb, 55-64

Buzjak, N. (2001): Speleološke pojave Parka prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ (1.dio), *Elaborat istraživanja, Park prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ i Speleološki klub „Samobor“*, Zagreb-Samobor, 1-111

Buzjak, N. (2002): Speleološke pojave Parka prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ (2.dio), *Elaborat istraživanja, Park prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ i Speleološki klub „Samobor“*, Zagreb-Samobor, 1-86

Buzjak, N., Rašić, I. (2003): Speleološke pojave Parka prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ (3.dio), *Elaborat istraživanja, Park prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ i Speleološki klub „Samobor“*, Zagreb-Samobor, 1-70

Buzjak, N., Rašić, I. (2005): Speleološke pojave Parka prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ (4.dio), *Elaborat istraživanja, Park prirode „Žumberak-Samoborsko gorje“ i Speleološki klub „Samobor“*, Zagreb-Samobor, 1-79

Forenbaher, S., Želle M. (2005): Iz prošlosti žumberačkih špilja: prvi rezultati arheološkog pregleda špilja na području Parka prirode „Žumberak – Samoborsko gorje“, *Zbornik sažetaka, Znanstveno-stručni skup istraživača krša Žumberačke gore, Bregana*, 15. 10. 2005.

Klemenčić, M. (1989): Historijsko – geografska osnova regionalnog poimanja i demogeografskih promjena Žumberka, *Magistarski rad, Geografski odsjek PMF, Zagreb*, 1-181

Lopašić, R. (1881): Žumberak, crte mjestopisne i povijesne, *Matica Hrvatska, Zagreb*, 1-55

Škoberne, Ž. (2002): Pregled pretpovijesnih arheoloških istraživanja u Žumberku, *Žumberak – od prapovijesti do kasne antike, Zagreb*, 32-81

Škoberne, Ž. (2004): Grupa Budinjak, *Ratnici na razmeđu istoka i zapada – Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj, Zagreb*, 131-159

Želle, M. (2007): Lokalitet: Spilja Židovske kuće, *HAG*, 3/2006, Zagreb, 179 – 180

Želle, M. (2012): Lokalitet: Spilja Židovske kuće, *HAG*, 8/2011, Zagreb, (u tisku)

Želle, M. (2013): Lokalitet: Spilja Židovske kuće, *HAG*, 9/2012, Zagreb, (u tisku)